

Hannelore Höfler
 Renate Rother
 Graz
 Austrija
 hoepi@utanet.at

UDK 069(436 Graz).02:2
 247(436):391
Stručni rad/Professional paper
 Primljeno/Received: 10.07.2002.

Dijecezanski muzej Graz kao ustanova za skrb o tekstilnoj baštini iz sakralnog područja

Rad prikazuje kako se u Dijecezanskom muzeju u Grazu vodi briga o crkvenom ruhu. Nakon prikaza povijesti samog Muzeja, donose se opisi pojedinih predmeta i ukazuje na važnost čipke na ruhu. Dijecezanski muzej u Grazu je danas važan i zbog svoje savjetodavne i obrazovne funkcije koju obavlja.

Ključne riječi: Dijecezanski muzej (Graz), tekstilna baština, crkvena baština, crkveno ruho, misno ruho

"Ne sustavno skupljanje, nego prema prilici."

(Mr. Heimo Kaindl o Dijecezanskom muzeju Graz koji je bio pod njegovom upravom)

Zadaci Dijecezanskog muzeja u Grazu od njegovog su se osnutka 1932. godine jedva promijenili. Osim izlagačke djelatnosti, koja je obilježila njegovu sliku u javnosti, još uvijek je glavna djelatnost Muzeja skrb o crkvenoj baštini. U tom smislu, Dijecezanski muzej prije svega pruža štajerskim župnicima savjet i pomoć pri čuvanju, zaštiti, konzervaciji i restauraciji predmeta crkvene umjetnosti i kulture.

Zaštita i čuvanje ugroženih umjetnina iz štajerskih župa, koje se uglavnom nalaze u lošem konzervatorskom stanju, bile su glavna briga već prvog kustosa, dr. *Johannesa Mandla*, koji je u Štajerskoj nastojao pronaći "posljednje ostatke srednjovjekovne umjetnosti." Muzej je najprije bio smješten u tri kapele, koje se nalaze jedna iznad druge u *Katedrali* u Grazu. Godine 1938. Muzej je bio privremeno zavoren, a najvrednije su umjetnine iz sigurnosnih razloga bile pohranjene u župnom dvoru *Pischelsdorf* u istočnoj Štajerskoj. Tek 1948. došlo je - premda pod nepovoljnim okol-

nostima - do ponovnog otvaranja. No, Muzej je dobio na značaju tek 1965. pod vodstvom *dr. Wilhelma Pannolda* - što je bilo uvjetovano liturgijskom obnovom uslijed Drugog Vatikanskog koncila.

U to su vrijeme brojni predmeti crkvene opreme i paramenti uklonjeni iz crkvi. Budući da ta važna kulturna baština nije smjela biti izgubljena, ponovno je isticana potreba za novim izložbenim i skladišnim prostorima za Muzej. Godine 1974. Muzej je konačno preseljen u novi dio *Minoritskog samostana* u Grazu i uređen prema planovima arhitekta *DI Richarda Gratla*. Iz manjih prostorija uklonjeni su pregradni zidovi te je tako stvorena velika izložbena dvorana. Istodobno su i bivši refektorij kao i oratorij iza glavnog oltara Crkve Marije pomoćnice (*Mariahilfer-Kirche*) preuređeni u izložbene prostore.

Nakon završetka pregradbenih radova, novouređeni Muzej otvoren je u travnju 1981., s ukupno 600 kvadratnih metara izložbenog prostora.

Danas je Dijecezanski muzej tipična ustanova za skrb o crkvenoj baštini, koja u svojoj zbirci čuva pretežno sakralne umjetničke i kulturne predmete kao što su kipovi, slike, glazbala narodno-vjerska svjedočanstva i tekstilni predmeti (referentni objekti). U Muzeju se nalazi više od 3.200 predmeta najrazličitijih vrsta iz različitih razdoblja. Stoga se ovaj Muzej u usporedbi s drugim štajerskim muzejima doima vrlo nehomogenim.

Većinu tekstilnih predmeta iz fundusa Muzeja čine sačuvani predmeti iz štajerskih župa, u kojima nisu postojale mogućnosti ni znanja potrebna za stručno čuvanje i održavanje. Deset inventarnih brojeva tekstilnih predmeta (uglavnom misne garniture koje se sastoje od kazule, stole, manipula, burse i veluma) donirano je Muzeju, dok je idućih deset kupovano od 1979. godine nadalje.

Dvadeset ekspanata potječe iz starog fundusa. Budući da djelomično nedostaju podaci o podrijetlu, oni su registrirani kao vlasništvo Muzeja. Najstariji su predmeti dva dijela gotičke kazule (Kaselstäbe) na kojima je prikazan "Krist na križu" i "Poklon Sveta tri kralja". Zbog bolje mogućnosti razgledavanja, ovi se tekstilni predmeti čuvaju isključivo u depou Muzeja i konzervatorski su tretirani na najbolji mogući način. Podrazumijeva se čuvanje u ležećem položaju u drvenim sanducima, koji pružaju dodatnu sigurnost dođe li slučajno do isključenja rashladnog uređaja.

Nastojanje da se skupljaju referentni predmeti i iz 20. stoljeća u konačnici je dovelo do nedostatka muzejskog prostora, pa danas Dijecezanski muzej prima nove predmete samo u najhitnijim slučajevima ili ako se radi o vrlo vrijednoj tekstilnoj baštini. Osim toga, Muzeju nedostaje novčanih sredstava za skupe restauracije. Neki posebno vrijedni predmeti, kao što je primjerice jedna kazula iz 17. stoljeća, ipak su - unatoč vrlo visokim troškovima - podvrgnuti stručnoj restauraciji. Da bi se restauracije te vrste mogle provoditi i u budućnosti, Muzej već neko vrijeme dodjeljuje "*Kumstva nad umjetničkim predmetima*". Osobe iz umjetničkih, kulturnih, znanstvenih i političkih krugova, ali i dugogodišnji "Prijatelji Dijecezanskog muzeja", pozivaju se da preuzmu kumstvo nad predmetima iz fundusa Muzeja, odnosno troškove čišćenja, restauracije i sl. Na taj način nastoje se s jedne strane ostvariti bolje

mogućnosti financiranja Muzeja, a s druge strane pojačati njegovu prisutnost u javnosti.

Istraživanja predmeta provode se samo u određenim prigodama, kao što su izložbe, posudbe drugim muzejima i znanstveni upiti. Od novog postava 1994. godine, predmeti iz depoa redovito se uključuju na određeno vrijeme u stalni izložbeni postav.¹ U ostalim prostorijama postavlja se godišnje veći broj privremenih izložbi.² Godine 1999. uz izložbu *Udruga za čipku na batiće i umjetnost tekstilne čipke u Austriji*, prikazana je i izložba *Čipka u sakralnom prostoru* u okviru koje je, uz paramenta te različite izvorne i rekonstruirane čipke iz sakralnog područja, prikazan i Irdninski ornat o kojem će kasnije biti više riječi.

Na ovome mjestu čini se primjerenom kratka digresija o općenitom značenju odjeće i odijevanja u društvu. Paramenta koja su služila za odijevanje osoba i ukrašavanje crkvenih prostora pripadaju najzanimljivijim svjedocima vremena u sakralnom području. Odjeća je uvijek govorila i još danas mnogo govori o društvenom položaju čovjeka, postavši tako semiotskim znakom koji prenosi poruke. Otto König u tom smislu uspoređuje odjevne predmete sa živim bićima i građevinama, s kojima nedvojbeno čine funkcionalnu cjelinu, iako mogu potjecati iz različitih razdoblja. Osim toga, odjeća može u trenutku kad obavlja svoju funkciju i "odijeva", postati dijelom onog koji nosi tu odjeću. Na taj se način odjeća podređuje životnim zakonima nositelja i podliježe stoga istim pravilima igre kao i nositelj.³ U antropološkom značenju, ona nadilazi svoju čistu funkcionalnost i jasno ukazuje, prema riječima Gerharda Schulzea, na simbolizaciju društvenih razlika.

Razvoj odjavnog stila dokazuje da svakodnevna estetika simbolizira društvenu pripadnost te da njome pojedinac daje do znanja tko je i s kime ne želi imati posla. Osobni stil, vrsta frizure i odjeća su znakoviti. Kao društveni znak raspoznavanja, stil se s jedne strane pokazuje, a s druge pomno registrira.⁴

Na području odijevanja može se osim toga uočiti isprepletenost materijalne i duhovne narodne kulture. Kako je to već Wiegelmann pokazao, što se više materijala koristi, što je on skupocjeniji i što je više rada potrebno uložiti u određeno kulturno dobro, to je ono tješnje povezano s ekonomskim mogućnostima.

Udruga za čipku na batiće i umjetnost tekstilne čipke u Austriji, koja se vrlo intenzivno bavi povijesnim činjenicama vezanim uz proizvodnju čipke, ovo smatra dokazom da se povijest odjeće, odnosno povijest ukrašavanja čipkom i obrubima, uvijek mora promatrati u kontekstu gospodarskog okruženja određenog razdoblja. U tom je smislu značajan i Wiegelmannov članak o teoretskim zadacima europske etnologije. Budući da se izričito naglašava važnost razdoblja, područja, odnosno društveno-kul-

---

¹ Dijecezanski muzej u Grazu trenutno se sanira. Stalna zbirka bit će iznova postavljena u rujnu 2002.

² Usp. od početka: Kaindl, H.: 7ff.

³ Usp. König, O.: 164f.

⁴ Usp. Schulze, G.: 38.

turnih skupina kao razlikovnog obilježja, članak upućuje na sinoptičku generalizaciju. Nadalje, Wiegelmann naglašava da spomenuta tri osnovna aspekta - vrijeme, prostor i pripadnost društvenoj skupini - moraju kao etnološke dimenzije biti predmetom posebnih istraživanja.

Odjeća je uvijek bila izraz određena životnog stila plemstva, građanstva, seljaka ili radnika i, u većini slučajeva, izraz određenog položaja unutar staleške hijerarhije. Izvjesno blagostanje i crkvi je omogućavalo korištenje najskupocjenijih tkanina i čipke za ukrašavanje pojedinaca i prostorija. S vremenom se zbog visoko simboličnog značenja upravo kod klera pojavljuje sve veći broj inovacija, s primarnim ciljem da se dosegnuto blagostanje vidljivo dokumentira, odnosno istakne ugled.⁵ Time se, dakako, ne nastoji zadovoljiti osobna taština nositelja uzvišena ruha, nego isključivo naglasiti svečani karakter liturgije. Tako je običaj da se u svečanim prigodama nosi svečana odjeća elegantna oblika, izrađena od skupocjenih tkanina kao što su brokat, svileni damast i baršun, te ukrašena raskošnim vezom. Pritom se koriste figuralni i biblijski motivi, umjetnički fino izvezeni, kako bi se dodatno naglasila osobitost liturgijskog slavlja. Ti izvezeni scenični slikovni prikazi omogućavaju promatraču vizualnu komunikaciju i njihova je namjera da svojim sadržajem prenesu "nijemu" propovijed.⁶ Kao dodatno nastojanje da se dostojno pristupi svečanoj službi Božjoj, osobito se gornje ruho, uz bogat vez, ukrašava dragim kamenjem i biserjem te obrubima i zlatnom čipkom na batiće. Pritom su osobito zapaženi ornat nastali u vrijeme baroka, primjerice ornat iz značajne biskupijske župe Irdning.

Crkva je rano otkrila i počela cijeniti čipku na batiće kao ukrasni element. Ogromna raskoš čipke razvila se i kod klera, koji osobito od 17. stoljeća postaje velikim naručiteljem čipke na batiće i iglama kao ukrasnog elementa za liturgijske odore.

Već Marie Schütte piše u svojoj knjizi "Stare čipke": "*Duhovna gospoda - u vrijeme Luja XV "les porte-dentelles par excellence" - sa svjetovnom su se djecom ne samo natjecala u obožavanju čipke, nego su ih čak nadmašila u tome. Njihove albe pružale su im najbolju priliku za upotrebu čipke. Od 17. stoljeća crkva je razvila izrazitu raskoš čipke ...*"⁷

U svojoj najfinijoj izvedbi čipka se najčešće nosi na albama - dugim vrećastim pothaljinama iz bijela lanenog platna. Čipka se prišivala na obrubima rukava i na donjem rubu halje. Od 16. stoljeća ukrašava se čak i *rochet* (halja slična albi, samo dužine do koljena), koji je do srednjeg vijeka bez ukrasa. Isprva se ukrašava samo uskom čipkom na rubovima, koja ubrzo postaje sve šira, a halja sve kraća e da bi, u jednoj od mogućih krajnjih inačica, preostala samo fina prozirna čipkasta tvorevina.

Za svakodnevno crkveno slavlje koristi se, dakako, jednostavnija i grublja čipka, koja pak, gledana iz udaljenosti, vrlo efektno dolazi do izražaja. Dodatni oblik izražavanja bila je primjena liturgijskih boja koje, u skladu s određenim svečanim razdobljem, daju misnom slavlju poseban značaj.

⁵ Usp. Wiegelmann, G.:24f.

⁶ Usp. Eger, Ch.: 59.

⁷ Schuette, M.: 158.

Rijetko čipke prikazuju isključivo religiozne motive ili crkvene simbole. Razlog je tome što su čipku uglavnom darivale crkvi dame iz visokog plemstva - često kao ispunjenje određena zavjeta. Također je bio običaj da mlada iz visokog plemstva nakon vjenčanja prepusti crkvi svoj čipkani veo.⁸ Svoj kulturni zadatak u tom kontekstu crkva ne vidi samo u pohrani i prijenosu umjetničke i kulturne baštine sljedećim naraštajima, nego prema njoj osjeća i duhovnu obvezu.⁹

Do značajnih promjena dolazi uslijed liturgijske reforme koja je prihvaćena na Drugom Vatikanskom koncilu 1965. Ona, među ostalim, uvodi i promjene vezane uz misno ruho, koje više nije odgovaralo novim običajima svetkovanja. Povijesne misne haljine, naime, imaju pokaznu stranu odostraga, a danas, kad je svećenik pri zajedničkom misnom slavlju za "stolom Gospodnjim" okrenut prema vjernicima, bogatije je ukrašena prednjica njegove halje.

Istu "sudbinu" doživio je antependij, prekrivač za prednju stranu oltara. Novovjekni oltari okrenuti su narodu, manji su i često postavljeni više prema sredini kako bi bili vidljivi sa svih strana. Novi su oltarni prekrivači uglavnom jednostavni i bez ukrasa, ili se uopće ne koriste.

Zbog svoje prividne beskorisnosti, danas su ugrožene mnoge uzorcima ukrašene tkanine iz vremena prije Koncila. Tkanine i vez s vremenom se, naravno, istroše jer korištenje na njima ostavlja trag. No, nije li se bolje pomiriti i s određenom mjerom istrošenosti nego čuvati predmete "bez funkcije" u ormarima i ladicama? Bilo bi, međutim, pogrešno vjerovati da su se tkanine i čipka jednostavno prestale koristiti nakon što su ispunile svoju svrhu. Mnoge od tih dragocjenih čipki odabrane su i dodijeljena im je druga namjena. I ovdje stvarnost pokazuje da se u sakristijama čuvaju samo ruha koja se doista koriste, dok će druga - zbog nedostatka odgovarajućih prostora za pohranu u većini biskupija - biti prepuštene zaboravu na tavanima.

Najveću opasnost ne predstavlja samo nošenje, nego naizgled bezopasno djelovanje prašine i sunca.¹⁰ S obzirom na raznolikost i mnogobrojnost liturgijskih tkanina, potrebno je zapitati se ima li restauracija, odnosno čuvanje, uopće smisla i je li ono moguće. Treba li iznošene i istrošene tkanine i čipku vratiti u život samo zato da bi se čuvale u muzejima? Ili je možda dovoljno da se poneko staro misno ruho prekranjem prilagodi aktualnoj modi? Za odgovor na ova pitanja zacijelo je bitan činitelj financiranje, jer je restauracija tih predmeta najskuplja budući da se gotovo sve mora raditi ručno.

Još jedna poteškoća leži u izboru predmeta za restauraciju. Svakako se prednost mora dati umjetnički vrijednim komadima odjeće. Izbor, naravno, ovisi i o tome hoće li se sakralna odjeća ponovno nositi ili će se čuvati isključivo u muzeju. Osim toga, nema dovoljno primjerenog prostora za stručnu pohranu.

---

⁸ Usp. Stang, M.: 9.

⁹ Usp. Prieler, E.: 12f.

¹⁰ Usp. Kronbichler, J.: 83.

U ovom trenutku glavni je naglasak pri održavanju na misnom ruhu i ornatima. No, što se događa s velikom količinom "bijelog rublja"? "Nošenje" bi već predstavljalo mali korak, čak i uz opasnost da vjernici proglašaju svećenika konzervativcem, koji će stoga radije posegnuti za udobnom albom s patentnim zatvaračem. Međutim, činjenica je također da je ukus u liturgiji s vremenom stvorio svoju vlastitu sliku, da se razvijao i da je stoga razumljivo da se slijede novi "modni trendovi".

Pri ovom razmatranju ne treba zaboraviti da su se nekoć sakralne tkanine shvaćale kao svečani dodatak liturgiji, a ne kao raskošno umjetničko djelo.

S kulturno-povijesnog gledišta bilo bi poželjno nositi odjeću određena stilskeg razdoblja, ovisno o vrsti sakralnog slavlja. No, nošenje povijesnih crkvenih haljina sigurno se ne može "propisati", čime se u konačnici i dalje svećeniku prepušta odluka koju će svečanu haljinu odijenu. Stoga je bitno nastojanje da se župnicima, crkvenjacima i njihovim pomoćnicima približi tradicija.

Jedan od najljepših eksponata koji se čuvaju u Dijecezanskom muzeju jest "Irdinški ornat za slavlje Duhova", izrađen sredinom 18. stoljeća. Zaveden je pod inventarnim brojem DM 84-01/09 bis DM 84-09/09, a obuhvaća: 1 *pluvijalu*, 2 *kazule*, 2 *dalmatike*, 2 *veluma*, 4 *stole*, 3 *manipule* i 2 *burse*. Gornji dio pluvijale, kao i pripadajući pokrov, načinjeni su iz pepeljasto-ružičastog, a donji dio iz bijelog svilenog brokata. Na donjem rubu pluvijale, na ovratniku te na početku ramenog dijela našivena je zlatna čipka na batiće široka 5,3 cm i ukrašena svjetlucavim ukrasima. Istom je čipkom obrubljen pokrov. Na pluvijali su izvezeni i cvjetni motivi ružičasto-bijelih božura i drugog cvijeća koji se ponavljaju, povezani volutama te motivima rogova obilja i motivima školjaka. Pomalo je neobična pepeljasto-ružičasta boja, no ona moguće u crkvenom kanonu boja odgovara crvenoj koja je tijekom stoljeća vjerojatno izbljedita.

Nakon reforme liturgije i s tim povezanim pojednostavljenjem svećeničke odjeće, potrebno je mnogo ujedinjenih napora kako bi se crkveno tekstilno umjetničko blago stručno i zalački pohranilo i očuvalo za buduće naraštaje.

Jedna je od mogućnosti predaja dragocjenih paramenata koji više nisu potrebni u župama Dijecezanskom muzeju na čuvanje. Svoj pak fundus paramenata župe moraju njegovati i čuvati. Tome u znatnoj mjeri doprinosi Dijecezanski muzej obrazovnim i savjetodavnim sadržajima. Posebno je važan razvoj svijesti, jer interes svijeta nas može i mora biti očuvanje i njega ove kulturne i spomeničke baštine.

Pojmovnik

- Antependij:* Prekrivač za prednju stranu oltara izrađen iz skupocjenog materijala ili drvenog ili metalnog pokrova.
- Bursa:* Kvadratni, štirani, plosnati omot za pokrov korporala.
- Dalmatika:* Gornja odora đakona.

- Kazula:* Liturgijsko gornje ruho katoličkog svećenika koje je tijekom povijesti poprimalo razne oblike, kao što su, primjerice, gotička zvonasta kazula ili barokna kazula u obliku kontrabasa. Boja podliježe crkvenom kanonu boja crkvene godine.
- Manipula:* Svilen traka dugačka oko 1 m i široka oko 5-10 cm, koju pri misnom slavlju svećenik nosi na lijevoj podlaktici. Boja je također bila podložna kanonu boja.
- Parament:* Naziv potječe od latinskog "parare", a označava skupocjenu svećeničku liturgijsku odjeću ili tkaninu kojom se pokriva oltar, propovjedaonica i liturgijski predmeti.
- Pluvijala:* Poznata pod nazivom ogrtač za večernjicu ili kađenje. Riječ je o dugom ogrtaču koji je otvoren sprijeda i koji se na prsima zatvara kopčom. Pokrov pluvijale uglavnom je ukrašen čipkom, resama i rojtama.
- Stola:* Platnena traka duga oko 250 cm i široka 8-12 cm koju nosi biskup, svećenik i đakon pri davanju sakramenata.
- Velum za kalež:* Svileni ili platneni pokrov za kalež i patenu.

Prevela: Sanja Novak